

'כל עיר שאין בה תינוקות של בית רבן – מחריבין אותה'. זה שאמר הכתוב (בתהלים ח) מפי עוללים וינקים יסדת עז למען צורריך להשבית אויב ומתנקם – הא אם יבטל פי עוללים ויונקים מתורה, יש אויב ומתנקם ח"ו. וזהו שכתוב נהלת בעוזך (הוא לימוד תשב"ר, כאמור 'יסדת עז')... שמעו עמים ירגזון (עפ"י משך חכמה בשלח טו, יג).

דף קכ

'לא קשיא, כאן בדברי תורה כאן במשא ומתן'. הדברים מפליאים; אם התדרדרו כל כך עד שבמשא ומתן לא נשאר אף אחד מאנשי אמנה, כיצד קרה שבדברי תורה לא פסקו אנשי אמנה? – אין זה אלא כמו שכתב בספר עקדת יצחק שכשם שהשגחת השי"ת על האומה שלא תכלה ח"ו, כך ישנה השגחה מיוחדת על התורה שלא תזדייף ח"ו (מתוך דרשות בית ישי מהדר"ת לב, עמ' רס).

'... ולובש כל מה שיכול ללבוש ועוטף כל מה שהוא יכול לעטוף. רבי יוסי אומר: י"ח כלים'. אפשר שגם תנא קמא מודה שאסור לצאת לרשות הרבים בבגדים הרבה שאין דרך ללבושם יחד. לא התיר אלא לרשות היחיד, לחצר אחרת (ר"ן). וע"ע לעיל גט. והרש"ש בעירובין (צה) הקשה על פירוש זה מסוגית הגמ' שם. ולא ראה דברי הריטב"א שם [שיצ"ל מחדש] שיישב.

יחזור ולובש ומוציא'. רק בבגדים התירו זאת, מתוך שאתה מתירו בדרך לבישה בלבד זכור הוא ולא יבוא לכבות, אבל אוכלים שמוציא בידו, אם תתיר לו יבוא לכבות מתוך בהילותו (רשב"א ור"ן). ולהוציא מלבושים בידו אין מותר אלא כפי הצריך לו לאותו יום (אליה רבה ופרי מגדים שלד, ח).

'בעי רב הונא בריה דרב יהושע: פירש טליתו וקיפל והניח וקיפל והניח מאי.... מדאמר רבא... ובלבד שלא יביא כלי שהוא מחזיק יותר מג' סעודות. שמע מינה כבא להציל דמי ושפיר דמי'. אף על פי שבנתינת כלי תחת החבית אינו טורח אלא פעם אחת, ואילו כאן טורח בכל קיפול וקיפול – אך היות וטרחת הקיפול אין בה איסור כלל שהרי הקיפול במקום הדליקה אינה הצלה, ועיקר הנידון הוא על ההוצאה המרובה שעל ידי מעשיו, על כן אם זה אסור כמו כן בנתינת כלי המחזיק יותר משלש סעודות יש בדין לאסור, שעל ידי מעשיו מציל הצלה מרובה (עפ"י חזון איש ס, א).

'חשבון מאי עבידתיה, מהפקירא קזכו?...'. כתב הר"ן: אפילו לא אמר לאחרים 'הצילו לכם' יכולים להציל לעצמם, שהרי אסור לו להציל יותר מן הדרוש לו והריהם זוכים מן ההפקר. ומה ששינינו שאומר להם – להשיענו שאפילו אמר להם על דעת שיצילו לו ולא יעכבו לעצמם, מותר. ואולם יש חולקים וסוברים שאם לא אמר להם – לא זכו לעצמם, שיש לומר שאינו מתייאש כי מצפה שמא יציל חסיד או ירא שמים, שלא יטול לעצמו [ואעפ"י שאסור לו לבקש מאחר שיציל עבור עצמו], או שיציל עבורו נכרי.

א. כן יש לדקדק מדברי רש"י. וכן נקטו הב"ח והמגן-אברהם, והובא במשנ"ב שלד סקכ"ב. ומסתבר שאף הר"ן יודה שאם יאמר כן בפירוש איני מרשה לכם ליטול לעצמכם, שמא יבוא חסיד – לא זכו במה שהצילו.

ואפשר שיש ח"ו ב לכל הרואה את הדלקה להציל ממון חברו, כדין משיב אבדה. וע' נתיבות המשפט רסב; אפיקי ים ח"ב כו. וצ"ע.

ב. מובא בפוסקים שאף אם משום דינא דמלכותא אין מועיל יאוש. אך אפשר שכאן שונה, כיון שאמר 'הצילו לכם' (עפ"י מג"א, מובא במשנ"ב).

ג. דנו האחרונים מכאן להוכיח שמותר לזכות מן ההפקר בשבת (ע' בשו"ת עבודת הגרשוני כד; שו"ת רעק"א קעד; קהלות יעקב ביצה כג). וכן דנו על עשיית הפקר בשבת (ע' שער המלך לולב ה, ב במה שהעיר מהריטב"א בסוגיתנו. וע"ע במובא להלן קלא:).

'מקטורין' – הוא בגד עליון (קל) שיש לו בית ראש (הערוך).

'אונקלי' – בגד דק על הגוף (עפ"י הערוך). ויש מפרשים: בית יד (- שרוול) או בית רגל (עפ"י מוסף הערוך לר"ב מוספיא). וע' בשו"ת הרא"ש עה, ה שאונקלי דרכו בעטיפה. וצ"ע.

'קלבוס' ('קנבוס'; 'קנבס') – חלוק תחתון (קצר) שלובשים אותו על האונקלי. (הערוך).

'חלוק' – המלבוש העליון, גלימה (רבנו חננאל; הערוך).

'אפיליות' ('אפיליון') – רש"י פירש שדין שמתעטף בו כולו. והערוך פירש: מסוה, כיסוי על הפנים.

'מעפורת' – סודר לעיתוף הראש (רש"י ועוד. הכובע מכסה חלק מן הראש והמעפורת שממעל לכובע מכסה יותר – עפ"י אגרות משה או"ח ח"א סוס"י ק').

'שני ספרקין' ('סווריקין') – ערדלרין, נעל גומי או גרב. ויש מפרשים: מכנסים. ויש מפרשים: כפפות ארוכות עד המרפק (עפ"י ר"ח, הערוך ועוד).

'אנפילאות' – מנעלים קטנים החופים את רוב הרגל; גרבי עור, לבד או צמר (ע' רש"י והערוך; שו"ת מהרי"ל קנו).

'פרגד' ('פרגוד') – תרגום של 'כתונת פסים'; מלבוש עם שפה מעוטרת, ארגמן או תחרה (עפ"י הערוך ועוד).

זעושיין מחיצה בכל הכלים בין מלאין בין ריקנים בשביל שלא תעבור הדליקה. וכן הלכה, לפי שגרם כיבוי מותר (במקום הפסד. מרדכי, רמ"א), כמבואר בגמרא.

בספר שמירת שבת כהלכתה (מא, טז) כתב שמותר להניח שקיות ניילון מלאות מים בסמוך לאש. ובשו"ת אור לציון (ח"ב מג, ו) כתב שלא התירו אלא בכלי חרס או זכוכית, שאינם דליקים, אבל כלי ניילון ופלסטיק אסור מפני שהם חומרים דליקים והרי זה גרם הבערה.

נקט שם שהיא מלאכה הצריכה לגופה שהרי זקוק שהאש תאחוז בהם כדי שיצאו המים. ויש לעיין הלא אינו חפץ כלל בהבערתם אלא רוצה את בקיעתם וקלקולם. ועוד, שמא הם נמסים מהחום עוד בטרם האש אוזות בהם. ועוד, באש לא גדולה כמדומה שבגלל המים לא יידלקו, ועכ"פ אינו מתכוין לכך ואין כאן 'פסיק רישיה' שיידלקו.

אך לכאורה יש לדון מצד אחר; שמא אותם כלים אינם נחשבים כמחיצה בין האש למים מפני שהם חומרים דליקים, והרי זה כמעמיד מחיצת שלג ללא כלים שלדעת רבנו תם (מו: תד"ה מפני) אסור. ואולם במקום דליקה יש לסמוך על דעת החולקים. ע' במשנ"ב רסה סקט"ו; חזו"א לח, א. והחזו"א (שם ובס' קנו) כתב שלא אסר רבנו תם אלא מדרבנן, אבל בשו"ת אחיעזר (ח"ג ס) נטה שהוא איסור תורה. וצ"ע.

(ע"ב) 'שאלת ממני אודיעך דעתי על הא דתניא פרק כל כתבי נר שעל גבי הטבלא מנער את הטבלא

והיא נופלת ואם כבתה כבתה, ומוקמינן לה בשוכה – והא הוי פסיק רישיה ומודה בה ר' שמעון?

תשובה: כבר דברו בזה הראשונים ורבו התירוצים. תוספות מפרשים לה בשאין שמן בנר שישפך. ואי משום כיבוי – דבר שאין מתכוין הוא ולא הוי פסיק רישיה. ודוחק הוא, דא"כ הוה ליה לתלמודא לפרושי.

ויש מפרשים דאיירי בנר של שעוה...

ויש מפרשים דאע"ג דמודה ר' שמעון בפסיק רישיה הני מילי היכא דניחא ליה... עוד פירשו בתוספות, כגון שכבתה השלהבת ועדיין יש בו גחלת. וגם זה דוחק. ורש"י והרמב"ם כתבו נר דולק.

ולא נתיישרה דעתי בכל אחד מהפירושים עד שראיתי במצרים עושיין נרות של מתכת ופיה למעלה ונותן בה שמן וסותם את פיה סתימה מהודקת, ולמטה יש לו נקב קטן מאד כפי שיעור הפתילה, וכשמניח הפתילה סותם את הנקב, ומושך מן השמן אשר בתוך הכלי, ואפילו שיפול הכלי לא ישפך השמן כלל. ובנר כזה או כיוצא בו איירי שאין השמן נשפך ודאי אפילו שיפול, ולא אמרו אלא 'ואם כבתה כבתה' אבל שפיכת השמן לא הזכירו... (מתוך שו"ת הרדב"ז ח"ב תשלט).

'נר שאחורי הדלת, פותח ונועל כדרכו ואם כבתה כבתה'. רש"י כתב שהרוח מכבה. [אם הכוונה לרוח הבאה מבחוץ צריך לומר ש'נועל' שנקטו לאו דוקא, אלא משום 'פותח' נקט 'נועל', לומר שפותח ונועל הדלת כדרכו (רשב"א. וע' גם תרומת הדשן נט). ואפשר שכוונת רש"י לרוח הנוצרת מתנועת הדלת, בין בפתיחתה בין בנעילתה. עפ"י ריב"ש שצד ועוד].

והתוס' מפרשים שהנר תלוי בדלת ונד בהזותה, והשמן מתקרב לשלהבת או מתרחק. [ומשום 'מוקצה' אין לאסור – משום שאינו נחשב טלטול לנר, והדלת אינה נידונית כ'בסיס לדבר האסור' מפני שהיא בטלה לבית, או מדובר בשוכח את הנר ולא במניח].

ורבנו חננאל מפרש שהנר קבוע בכותל, ועל ידי פתיחת הדלת או הגפתה נוקש בכותל ומזיז את הנר. עפ"י הנ"ל יש שכתבו שאין כאן 'פסיק רישיה' ממש, אלא קרוב הדבר שיכבה (ע' מאירי ומהרש"א; באהל רעו, א עפ"י לשון השו"ע). ויש מי שכתב משום כך שאינו חייב חטאת (עפ"י שו"ת ר"א בן הרמב"ם ט).

'פותח אדם דלת כנגד מדורה בשבת. לייט עלה אביי, במאי עסקינן... לעולם ברוח מצויה מר סבר גזרינן ומר סבר לא גזרינן'. מכך שגזורים רוח מצויה אטו שאינה מצויה, יש לשמוע שברוח שאינה מצויה אסור הדבר מהתורה, כי לולא כן אין לגזור גזרה לגזרה (וכיוצא בזה אמרו בביצה לו: וברש"י ורא"ש). ומוכח מכאן שהמסיר דבר החוסם בפני כח אחר ועל ידי הסרה זו נעשית מלאכה בשבת – הרי זה כעושה ממש. וכמו לענין רציחה (בסנהדרין עז:): הנוטל את הסכר ובאו המים בכח ראשון והרגו – חייב, הגם שאינו אלא מסיר את המונע. [ולדברי הרמ"ה (בסנהדרין שם), אין חיוב אלא כאשר הדבר שעשה את הפעולה, כבר הגיע לדבר החוסם בשעה שנטל זה את החסימה, כגון במים שכבר הגיעו לסכר באותה שעה, אבל אם הם עתידיים לבוא לאחר זמן – פטור. וצריך לומר שהוא הדין לענין מלאכת שבת, דוקא משום שהרוח מגיעה לדלת בשעה שפתח, והרי זה כמביא את הרוח בידים] (הר צבי).

נקט להשוות שבת לרציחה ומפני כן כתב לפטור בהסרת מחסום אם הדבר הפועל לא הגיע אל המחסום. ואולם החזון-איש קנו לשו"ע סימן רנב) כתב שאין להשוות שבת לרציחה, ולדבריו יש מקום לחייב בכל הסרת מונע. וצ"ע.

יש שכתבו להוכיח מכאן ש'פסיק רישיה' אסור גם בדבר שאינו אסור מן התורה אלא מדרבנן, שהרי קיימא לן כרבי שמעון שמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור ואעפ"כ המכבה את הנר בפתיחת הדלת אסור (עפ"י רשב"א כאן; מגן אברהם שיד).

ואולם דעת התרומת-הדשן (סד) להתיר. וכתבו לדחות שכאן חמור יותר כי צורת המלאכה היא דאורייתא אלא שאין האדם מכוין בה לצורך גופה, וזה חמור יותר משאר איסור דרבנן (כעין שכתב הר"ן להלן קמה

ועוד. כן כתבו בשער המלך שבת כה, כג; בהגר"א שיד; חזון איש נ, ה; חדושי הגר"ר בנגיס ח"א יב, ב. וכן הוכיחו אחרונים מכמה מקומות, שמשאצ"ג חמורה משאר איסורי שבות – ע' במשנ"ב משב סק"א; ובאה"ל רעח תט, ג; קהלות יעקב פסחים נב).

וגם המאירי (כאן ולעיל כט: מא): נקט שבדרבנן אין איסור ב'פסיק רישיה'. והוסיף: 'ולי נראה שמן הדין מותר לפתוח, ולשוון 'לייט עלה' אינה במקום איסור פשוט, שכל שיש בו איסור פשוט אין בו מקום לקללה דקים ליה בדרבה מניה, ואין קללה אלא במקום שאין איסורו מבורר וההיתר בו מצוי, ומקללים אותו מצד שהוא דרך פרצה ועזות מצח...'. (ע"ע בהרחבה במאור ישראל כאן ובשו"ת יביע אומר ח"ד לד ובשו"ת אור לציזן ח"א כה. וע"ע במובא לעיל קג בשו"ת לסיכום).

לא תעשון כן לה' אלקיכם – עשייה הוא דאסור, גרמא שרי. כן נקטו רוב הפוסקים, שגרם מחיקה אינו אסור [שאף תנא קמא לא הצריך כריכת גמי אלא משום עמידה בפני השם ערום, ולא משום חשש מחיקה]. ויש אוסרים (ע' בספר חסידים תקי). והם יפרשו שלא התירו כאן בגרמא אלא בשם העומד לימחק שהרי כתוב על בשרו (עפ"י תשב"ץ ח"א ב).

ויש סוברים שגרם מחיקה לא הותר אלא לצורך מצוה כגון כאן, אבל שלא לשם מצוה – אסור (עפ"י מאירי, שלכך נאסר לרחוץ ולסוך משום גרם מחיקה. וכן יש לדייק מדברי רש"י ביומא ת. ד"ה לא ירחץ. (עפ"י הר צבי). וע' גם בשו"ת הרשב"י (בלשונו הרמב"ם ח"א מז), וכן כתב בנודע ביהודה (תנינא או"ח יז) ובחזו"א (ידים ח, יז). ואף על פי שלחכמים טבילה בזמנה לאו מצוה, מותר לטבול בגמי רופף ואין דוחים הטבילה – שמ"מ טבילת מצוה היא).

א. משמע שאיסור זה, שלא לצורך מצוה, הוא מדרבנן ולא מדאורייתא. כן כתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג לא). ואולם בחזון איש (ידים ח, יז) כתב שבלא צורך מצוה אסור מן התורה. וזו לשונו: 'דוקא משום מצוה שרי אבל בלאו הכי אסור כדקתני שבת שם 'לא ירחץ' דוקא נזמנה לו טבילה של מצוה שרי... והאיסור הוא מן התורה שחייבין בכבוד של כל דבר שנקרא עליו שם השם, וגורם כליון פוגם בכבוד, ומ"מ לטבילת מצוה שרי דזהו כבוד המקום ב"ה לעשות מצותיו, וכיון שהוא לכבודו ית' אין כאן גנם בכבוד כתב קדש, ומיהו ב'לא תעשה' גמורה לא שרי, וזה מסור לחכמים לפלס הענינים ולקבוע מי נדחה מפני מי'.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"א מד, ב) כתב: קיימא לן להלכה שגרמא מותר, אמנם בשו"ת בית אפרים מחמיר בזה לכתחילה כשאפשר. ובח"ב (קמה) מצדד שגרם מותר רק באופן שאין בו ולוול, כגון בטבילה לצורך מצוה. ויש לתאם דבריו שגם בתשובתו בח"א מדבר באופן כזה, ע"ש.

ב. אעפ"י שגרם מותר, אמרו (לעיל קטו): שכותבי ברכות כשורפי תורה. וכיו"ב יצאו הפוסקים כנגד כתיבת דפים של 'מנורה' ושמות הקדש [ואעפ"י שהוא ענין מצוה], שעלולים להיות מושלכים בבזיון (ע' משנ"ב א סק"ד) – כיון שודאי חלקם יבואו לידי בזיון בידיים, אין שייך כאן התר של גרמא.

ע"ע: קסת הסופר יא, א; שדי חמד מ, יא; אחיעזר ח"ג לב, ג; אגרות משה או"ח ח"א ד-ז; מאור ישראל.

ג. נשאו ונתנו אחרונים בשאר הלכות שבתורה, שכתוב בהן לשון 'עשייה' או פעולה אחרת, האם במשמע להוציא גרמא אם לאו – ע' מנחת חינוך כו, א; רצא, ה (בית זבול ח"ב יב, י).

וכן האריכו אחרונים אודות גרמא במלאכת שבת, ונחלקו הפוסקים בדבר – ע' במובא ביוסף דעת ב"ק ס. וע"ע הר צבי כאן ובשו"ת בית זבול ח"ב ה; אחיעזר ח"ג ס; חזו"א לה; קנו לשו"ע סימן רנב; אבני נזר קצד; חלקת יואב קמא יא; שבט הלוי ח"ז לא.

ובשלטי הגבורים כתב שאין התר בגרם אלא כשלא נתכוין לכבות רק להגן, שהאש לא תדלק עוד [אבל אם נתכוין למלאכה – חייב גם בגרמא. ע' ישועות יעקב שלד]. וכן נסתפק מה הדין בשאר מלאכות כי האי גוונא שאינו מכיון. יצוין שבבאור הלכה (שלד, כב) כתב להוכיח מהגרמא שמותר אף כשמתכוין, ואף בשאר מלאכות. ולא העיר מדברי הש"ג.

'לעולם יורד וטובל כדרכו ובלבד שלא ישפשף' – וכיון שאפשר שלא יימחק בכך אין זה אלא 'גרמא', אבל אילו ודאי נמחק היינו עושה מעשה בידיים כמשפשף שהרי הוא נותן ידו במים (עפ"י רשב"א; מאירי). לפי זה, במקום שברור הדבר שיבוא לידי מחיקה אסור אף על ידי גרמא, ואפילו על ידי נכרי. כן כתב בשו"ת דובב מישרים (ח"א צט קיד). ואסר להביא תפלין לחולה השוכב בבית החולים אם ידוע שיצטרכו אחר כך לשרוף את כל חפציו מחשש התדבקות [ואינו סובר לחלק בין דבר המוחק מצד טבעו, שהבאת הדבר נחשב כמשתמש בכח הטבע למחוק, ובין מחיקה של אדם בעל בחירה, שאין המחיקה מתייחסת למביא אלא למוחק]. וכן פסק בשו"ת אגרות משה או"ח ח"א ד-ז ובח"ד ת. ויש מפרשים דברי הרשב"א לחלק בין מחיקה מיידית למחיקה לאחר זמן, וכגון כאן שעל ידי כניסה למים לא נמחק השם אלא מתרפה, ולחלוף המים גורם למהר מחיקתו – ע"ע בחזון איש ידים ת, יז ואו"ח לח, ה; שו"ת בית זבול ח"ב ה; כתבי קה"י החדשים לז-מ.

ובשו"ת בית אפרים (יו"ד סא) נטה מדעת הרשב"א [והניחם ב'צריך עיון', כי הלא אם אינו ודאי שיימחק, אין אנו צריכים לסברת 'גרמא' שהרי דבר שאינו מתכוין מותר], וסובר שאעפ"י שודאי יימחק, אם אינו מוחק באופן ישיר הרי זה 'גרמא' מצד עיקר הדין. וכן נראה מתשובת הרדב"ז (ח"ב תקצו) שנקט בפשטות שודאי ימחק כולו או מקצתו ואעפ"י מותר מפני שאין זו דרך השחתה. וכן משמע מתוך תשובת החתם סופר (ביו"ד רסו) שמותר אעפ"י שודאי ימחק.

ובשו"ת שבת הלוי (ח"ח רכד) תמה על דבריהם מדברי הרשב"א, וגם מדברי המאירי המפורשים שלא הותר גרם מחיקה אלא אם אפשר שלא יימחק. [ואשר לקושיא אם כן למה לי טעם 'גרמא' תיפוק ליה שאינו מתכוין – תירץ המאירי: אם גרמא אסור הרי עצם הכנסת השם למים נחשבת כגופה של מחיקה והלא מתכוין הוא לכך. בסברא זו בהרחבה ע' בשו"ת אגרות משה או"ח ח"א ד ו ז וח"ד ת]. ומשום כך הסיק להלכה אודות תיקון ספרי תורה ישנים, שאם על ידי נגיעת הקולמוס באותיות השם, ודאי יימחק או יתפורר, קשה להתיר.

ובשו"ת אחיעזר (ח"ב מח, א) נראה שנקט כדעת האחרונים שמדובר שודאי ימחק, שהרי הגמרא משוה גרם מחיקה לגרם כיבוי, ובכיבוי התוצאה היא ודאית ולא מסופקת – ופירש כוונת הרשב"א שאינו ודאי שיימחק מיד בכניסתו למים, אבל ודאי יימחק לאחר ששוהה [והלא העמידו בגמרא בדיו לחה], וזה הוי גרמא. ולפי דעה זו יש להתיר אפילו בודאי יימחק כל שאין ידוע מתי תהא המחיקה. אך בנידון תיקון ספרי תורה ישנים, אם הוא 'פסיק רישיה' אין להתיר, שהרי זו מחיקה מיידית.

ובשפת-אמת כתב שלדעת רבי יוסי אין צריך להעמיד בדיו לח, כי גם ביבש יכול לטבול, וישהה במים עד שנמחק. מבוואר מדבריו כדעת האחרונים שאפילו ודאי יימחק הוי גרמא. אלא שגוף דבריו צ"ע, הלא חכמים ורבי יוסי לא נחלקו אלא בענין חשש עמידה לפני השם כשהוא ערום, ואם כן הלא גם לרבנן יכלו לומר בדיו יבש וביושב עד שנמחק, ומדוע לא תרצו כן. ושמה עתה סברו לומר שנחלקו בענין גרם מחיקה, אבל למסקנא אכן אין צריך להעמיד בלח.

'הדם והדיו הדבש והחלב יבשין חוצצין, לחים אין חוצצין'. שני טעמים נאמרו בדברי הראשונים, מדוע לחים אין חוצצין; יש אומרים לפי שאין מקפידים עליהם מפני שנקל להסירם [ואם מקפיד – חוצצין], ויש אומרים משום שהמים מחלחלים בהם ואינם נחשבים כדבר נפרד לחצוץ. ע"ע בבאור הענין, בחזון איש מקואות (תנינא ו, ח; קהלות יעקב טהרות נח).

דף קכא

'לא הניחן מפני כבוד השבת'. לא אמרו 'מפני איסור שבת' – אפשר שידע שהדבר מותר אלא החמיר על עצמו משום כבוד שבת, וכדי שלא יחשדוהו שהוא אמר להם לכבות (חדושי אגדות מהרש"א. וע"ע בשפת אמת, טעם להחמרתו של יוסף בן סימאי).

שכן שאין להתפלל בשעת מנחה גדולה אלא בשעת הדחק. גם בשו"ע (רלג, א) נפסק שיעקר זמנה מתשע שעות ומחצה ולמעלה אלא שאם התפלל משש ומחצה יצא. ויש ראשונים שנקטו אף לכתחילה משש ומחצה, וכן מצדד הגר"א (ע' משנ"ב רלג סק"א). ומובא שהחזו"א היה מתפלל תמיד בתחילת זמן מנחה גדולה. וכנראה טעמו היה כי חשש לדעות האוסרות סעודה קטנה מזמן מנחה גדולה. עפ"י 'אעלה בתמר' תשס"ה עמ' טז).

אמר רבי יהושע בן לוי: כל העונה 'אמן' היא שמיה רבא מברך בכל כחו – קורעין לו גזר דינו... [ומובטח שהוא בן עולם הבא. שו"ת מהר"ם מינץ פא, וכ"ה בסידור ר' שבת]; רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: אפילו יש בו שמץ של עבודה זרה מוחלין לו...; אמר ריש לקיש: כל העונה אמן בכל כחו פותחין לו שערי גן עדן...; מאי אמן – א-ל מלך נאמן. (כך מעיד על בוראו. וצריך להרהר בכך בשעה שאומר אמן. עפ"י תוס').

אמר רב יהודה אמר רב: כל המבזה תלמידי חכמים אין רפואה למכתו. אמר ריש לקיש משום רבי יהודה נשיאה: אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל (פי' תינוקות של בית רבן [שאין בו חטא]); אין מבטלין תינוקות של בית רבן אפילו לבנין בית המקדש; כך מקובלני מאבותי (ואמרי ליה: מאבותיך), כל עיר שאין בה תינוקות של בית רבן – מחריבין אותה. רבינא אמר: מחרימין (– ללא שיר) אותה.

ופסק הרמב"ם (תלמוד תורה ב, א – כפי גרסת הרשב"ש תיב, וע' כס"מ) שמחרימים את אנשי העיר עד שמושיבים מלמדי תינוקות. ואם לא הושיבו – מחריבים את העיר.

- ד. מנו חכמים עבירות שונות שבשבילן הרבה ירושלים, וסמכון על המקראות; – לא הרבה ירושלים אלא בשביל שחללו בה את השבת (אביי); שבביל שבטלו קריאת שמע שחרית וערבית (רבי אבהו); שבביל שביטלו בה תינוקות של בית רבן (רב המנונא); מפני שלא היה להם בושט פנים זה מזה (עולא); שבביל שהושוו בה קטן וגדול (רבי יצחק); שבביל שלא הוכיחו זה את זה (רבי שמעון בר אבא אמר רבי חנינא); שבביל שביזו בה תלמידי חכמים (רב יהודה); שבביל שפסקו בה אנשי אמנה [במשא ומתן, אבל בדברי תורה היו נאמנים ואין מתהללים בשקר] (רבא).

דף קב

- קפט. א. האם התירו בשבת להציל מפני הדליקה כלי עם אוכל רב בתוכו, יותר ממזון שלש סעודות?
ב. מה דין הצלת כלי תשמיש ובגדים?
ג. כאשר אחרים מצילים מזון מפני הדליקה, האם זוכים במה שהצילו? והאם יכולים וראוי להם ליטול אחר השבת שכר טרחה על הצלתם?
א. לדברי רב הונא בפירוש המשנה, מותר להציל כלי מלא ככרות וכדו', אף על פי שיש בו מאה סעודות. לא אסרו יותר משלש סעודות אלא כשמוציא מספר כלים בכמה פעמים. והסיקו (על פי דברי רבא) שמותר אף להניח ולחזור ולהניח מזון רב בתוך כלי גדול, כגון שפורס טליתו ונותן עליה סלים בזה אחר זה, ואחר כך מוציא בפעם אחת.

א. לפירוש התוס' (וכן משמע מהרא"ש ומשאר פוסקים – חזו"א ס,א), לדעת רבי אבא בר זבדא בשם רב, אין חילוק בין כלי אחד לכמה כלים. בכל אופן אסור להוציא יותר משלש סעודות לחצר אחרת, ומותר להציל לאותה חצר כמה שירצה.
 כתב הר"ף (ועוד): הלכה כרב הונא. וסל מלא ככרות מותר אף לחצר אחרת. ובכמה כלים אסור אפילו לאותה חצר (עפ"י חזו"א ס,א. וע"ש בהרחבה בבאור הסוגיא ודעות הפוסקים).
 ב. מדברי התוס' (יט): משמע שאף כלים הרבה שמניחם בתוך כלי אחד – מותר, אבל מדברי רש"י נראה שאין התר אלא כששופך הכל לתוך כלי אחד, ולא בכלים המקופלים בתוך כלי גדול (ר"ן). ובהזו"א (א,ס) נקט לאסור אפילו היו הכלים בתוך הגדול קודם לדליקה. (וע' ש"כ פמ"א הערה כו שהקשה על כך, וע"ש בתקונים ומלואים).

ב. מציל אדם כל כלי תשמישו (הנצרכים לו לאותו יום. ראשונים) לחצר המעורבת. בן בתירה אומר: אף לשאינה מעורבת.
 ולובש כמה מה שיכול ללבוש ועוטרף כל מה שיכול לעטוף. ופושט וחוזר ולובש ומוציא ופושט, ואפילו כל היום כולו. דברי רבי מאיר. רבי יוסי אומר: שמונה עשר כלים בלבד (כמפורט בגמרא) – שכן דרך ללבשם בחול יחד. (ואינו פושטם לחזור וללבוש עוד. רש"י). ואומר לאחרים: בואו והצילו עמי.
 א. הר"ף כתב שהלכה כרבי מאיר דהיינו תנא קמא דמתניתין.
 י"ש מי שסובר שאינו פושט וחוזר ולובש אלא לדעת רבי יוסי (ב"י בדעת הרמב"ם). ואולם הסכמת הפוסקים שיותר.
 ב. י"ש מי שכתב שמסתבר שלא אסר רבי יוסי אלא בדליקה שהחמירו בה משום הגזירה (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ה יח סעיף יח, עמ' מ).

ג. מצילים מן הדליקה מזון שלש סעודות כמו שנתבאר. ואומר לאחרים: בואו והצילו לכם. ומן הדין כל מה שמצילים – זכו בו, ואולם ירא שמים שאין נוח לו ליהנות מאחרים (בצורה זו שיודע שלא מרצונו הפקירו), מאידך אינו נוהג כמדת החסיד המוותר משלו לאחרים, ולכן אין נוח לו לטרוח בחנם – עושה עמו חשבון לאחר השבת, ליטול את שכר פעולתו (ואין כאן איסור 'שכר שבת' שהרי מן הדין הכל שלו ואיננו פועל עבור חברו).
 רב חסדא קרא להנהגה זו 'מדת חסידות' אבל רבא הקשה על כך, כי החסיד לא יטול כלום במקרה זה, כאמור.

א. הראשונים סתמו כדברי רבא, שהוא בתראה (וכן נקט המשנ"ב).
 ומכל מקום טוב וישר להחזיר את מה שהציל לבעליו (ע' חו"מ רנט,ז בדין זוטו של ים. ואעפ"י שכאן אמר בפירוש 'בואו והצילו לכם', מחמת חשש הפסד נאלץ לומר כן).
 ב. לדעת ריא"ז (הביאו הר"ן. וכ"כ הר"ד כאן ולהלן קמג:), אחרים מצילים להם יותר משלש סעודות, שאינם בהולים על הדבר ואין חשש שיכבו. ואולם מדברי הרמב"ם והסמ"ג והטור מבואר שאין התר לאחרים אלא כמו בעל הבית (כ"כ בשלטי הגבורים). וכן פסק השלחן-ערוך. ונראה שזה דוקא כשמצילים לעצמם, אבל אם מצילים עבור בעל הבית, יכולים להציל כמה שירצו, שאין שייך בזה 'אדם בהול על ממונו' (עפ"י משנ"ב ושער הציון שלד, ט. ובאופן זה שמצילים עבור בעה"ב יותר מהנצרך להם, נראה שאינם זוכים באוכל מן הדין שהרי אסור להם להציל לעצמם, וא"כ לכאורה אסור להם ליטול שכר על הצלתם, ואעפ"י שאמר 'הצילו לכם' היינו דוקא בכדי ג' סעודות, אבל היתר אינו הפקר. וע"ע בדברי הרמב"ם שבת כג,כד).

ג. כתב הר"ן: גם אם לא אמר לאחרים להציל – מצילים לעצמם, כיון שאסור לו להציל הרי הכל הפקר. ונקט באומר לאחרים כדי להשמיענו שאעפ"י שאומר להם על דעת שיצילו עבורו – מותר. ואולם יש חולקים וסוברים שאם לא אמר להם אין זה הפקר, מאחר ומצויים נכרים או יהודים המצילים עבורו אינו מתייאש. וכן נקט המגן-אברהם והב"ח, ומובא במשנ"ב ובבאה"ל. ומבואר בפוסקים שאף אם מצד דינא דמלכותא אין מועיל יאוש לזכות בו אחרים, אפשר ששונה כאן כשאמר 'הצילו לכם'. וצ"ע כשאמר 'הצילו' ולא אמר 'לכם'. ע' משנ"ב ובאה"ל סעיף טו.

ד. יש מצדדים לומר שאם האחרים החזירו לו את המזון בשבת מעצמם, שוב אסור להם ליטול שכר אחר כך משום 'שכר שבת', שכבר אינו שלהם ואינו יכול לומר משלי אני נוטל (ע' מג"א וא"ר שלד, ט).

קצ. א. פרצה דליקה בשבת – האם מותר לכסות חפצים כדי למנוע את הדלקתם? האם מותר להרטיב במים את המקום שהאש לא הגיע אליו? האם גרם כיבוי מותר?

ב. טבלה (= לח) שמונה עליה נר, האם מותר לנערה בשבת?

ג. נר שאחורי הדלת – האם מותר לפתוח ולנעול את הדלת כדרכו?

ד. האם מותר לפתוח דלת כנגד מדורה בשבת?

א. רבי שמעון בן גנס אומר: פורסים עור של גדי על גבי שידה תיבה ומגדל שאחו בהם האור, מפני שאינו נדלק באש אלא נחרך. וכן מותר לעשות מחיצה בכלים מלאים מים, ואפילו אם ידוע שיתבקעו ויכבו, כגון כלי חרס חדשים – שגרם כיבוי מותר.

וכשיטה זו אמר רב יהודה אמר רב: טלית שאחו בה האור מצד אחד, נותנים עליה מים מצד אחר ואם כבתה כבתה. (ובאופן שאין איסור משום 'מלבן' בשרייה – כגון במשקים המלכלכים. עתוס' ועוד).

רבי יוסי אוסר בכלים המתבקעים מפני שאדם בהול על ממונו וחוששים שמא יבוא לכבות בידים. [ולדעה זו, טלית שאחו בה האור מצד אחד אין נותן עליה מים אלא פושטה ומתכסה בה ואם כבתה כבתה. וכן ספר תורה – פושטו וקורא בו ואם כבה כבה].

א. כתב הר"ף: אין הלכה כרבי יוסי האוסר גרם כיבוי. מאידך השמיט הר"ף דברי רב יהודה בטלית שאחו בה האור. וכתב הראב"ד שזה אסור משום קירוב כיבוי. ואולם הרמב"ם פסק להתיר ליתן מים מצד אחד של הטלית. וכן הסכמת הרמב"ן והר"ן ושאר פוסקים. ולא יתן מים נקיים על הבגד משום 'מלבן' אלא שאר משקים (שלד, כד).

וכן נחלקו ראשונים (בתוס' מו: ד"ה מפני), כאשר אין דבר מפסיק בין האש למים כגון מחיצת שלג וברד ללא כלים. ואפשר שאף לדעת רבנו תם שאוסר אינו אלא מדרבנן (ע' חזו"א לה, א; קנו לשו"ע סימן רנב. ואולם בשו"ת אחיעזר (ח"ג ס) נטה שהוא איסור תורה). בשמירת שבת כהלכתה (מא, טז) כתב שמותר להניח שקיות ניילון מלאות מים בסמוך לאש. ובשו"ת אור לציון (ח"ב מג, ו) אוסר.

ב. כתב המרדכי: אין התר בגרם כיבוי אלא משום הפסד ממון אבל בלאו הכי אסור. וכן פסק הרמ"א (שלד, כב). ואילו המגן-אברהם (תקיד סק"ז) כתב להוכיח מהרא"ש שחולק על כך. ואחרונים חולקים על הוכחה זו (ע' משנ"ב שם; חזו"א לה, ז).

ג. גרם כיבוי מותר כשכוונתו להגן מהתפשטות האש ולא לכבות, ואפילו הוא 'פסיק רישיה' שיכבה. ויש להסתפק בשאר מלאכות בכגון זה (שלטי הגבורים). ובבאור הלכה (שלד, כב) נקט כדבר ברור לקולא, שמותר אף אם מכוין לזה וגם בשאר מלאכות (וכן הוכיחו אחרונים מדברי הרא"ש בב"ק ס).

ואולם לדעת המרדכי והרמ"א (הנ"ל), אין להתיר גרמא בכל המלאכות אלא במקום הפסד (הזו"א לח,ג).

ב. נר שעל גבי טבלה – מנער את הטבלה והוא נופל, ואם כבה כבה. ודוקא בשוכח את הנר שם, אבל הניח בידועין – אסור, שהטבלה נעשית בסיס לדבר האסור (ואסור לטלטלה כדי לנערה).

א. מדובר כשאין שמן בנר, כי אם יש הרי הוא נשפך בניעור ואסור הדבר משום מכבה, אלא שיש אפר או גחלת ללא שלהבת, או בנר מכובה והנידון משום מוקצה (תוס'), או בנר שעוה או של חלב (רשב"א ור"ן; שו"ע רעז,ג. ובנר פרפין המצוי כיום אם אינו דק כל כך, יש להקפיד לטלטל בנחת בענין שהשמן שבפי הנר לא ינוע. אור לציון ח"ב יח,יט) ומנערה בנחת (מאירי, מהרי"ל – מובא במשנ"ב רעז סק"ד). וטוב לעשות זאת ע"י נכרי במקום שאינו נצרך כל כך (רמ"א שם – לחוש לדעת הירושלמי שמחמיר בדבר. בהגר"א).

ולדעת הערוך המתיר 'פסיק רישיה' דלא ניחא ליה, יש להעמיד אף בנר שמן, כי אין נוה לו באותה מלאכה (רשב"א ורא"ש. וע"ע במאירי).

ב. כן הדין לענין טלטול שלחן או טבלה שמונח עליהם נר דולק. ואם היו מונחים עליהם דברים חשובים בכניסת שבת, הרי נעשו בסיס לדבר המותר והאסור ומותר לטלטלם [בתנאים הנ"ל] כאשר צריך את מקומם וכד' אם אי אפשר בניעור הטבלה כגון שחושש לנפילת הנרות או כיבויים (עפ"י משנ"ב רעז סק"ח; אור לציון ח"ב קעג, יט כא; שש"כ כ,סא).

כשהונח הנר בכוונה תחילה, בענין שנעשה השלחן בסיס לדבר האסור – אם התנה מערב שבת [ודי בתנאי אחד לכל השנה. ברכי יוסף; אור לציון ח"ב קעג,כא] שיהא מותר לטלטל הנר לאחר שיכבה; לדעת השו"ע (רעט,ד) מועיל תנאו. והרמ"א הביא דעה שאין מועיל תנאי, וכן מנהג בני אשכנז.

ג. בברייתא שנו: נר שאחורי הדלת – פותח ונועל כדרכו. רב הקפיד על המורים כן שהרי אפילו רבי שמעון המתיר דבר שאין מתכוין, מודה שאסור ב'פסיק רישיה ולא ימות' – הלכך אסור משום הבערה וכיבוי.

א. מרש"י משמע שהנר נכבה על ידי הרוח הבאה מפתחת הדלת. והתוס' מפרשים שהנר תלוי בדלת, ובהזוזת הדלת מתקרב השמן לשלהבת ומתרחק ממנה והריחו כמבעיר או מכבה. ואולם משום 'מוקצה' אין איסור שאינו נחשב לטלטול לנר, והדלת אינה נידונית כ'בסיס לדבר האסור' מפני שהיא בטלה אגב בית. או אפשר שמדובר בשכח.

ור"ח פירש שהנר קבוע בכותל, ועל ידי פתיחת הדלת או הגפתה, מקיש בכותל והנר זו. יש שכתבו שאין כאן 'פסיק רישיה' ממש אלא קרוב לכך ואעפ"כ אסור (עפ"י מאירי; מהרש"א בדהתוס'; באור הלכה רעז, א עפ"י לשון השו"ע 'שמא יכבנו'). ויש מי שכתב משום כן שאין בדבר חיוב חטאת אלא איסור בלבד (עפ"י שו"ת ר"א בן הרמב"ם ט).

ב. יש מקלים לפתוח ברגע שאין הרוח מנשבת. והמגן-אברהם אוסר. ונראה שבמקום הדחק יש להקל בזה כשפותח הדלת לאט לאט (עפ"י משנ"ב רעז סק"ג; שש"כ יג,לג).

ג. נר של שעוה וכד' שאין בו חשש של קירוב השמן וריחוקו מהאש, מותר לפתוח ולנעול אף כשהוא קבוע בדלת (רמ"א רעז,ב). ואם יש לחוש שע"י הפתיחה והנעילה יכבה לגמרי – אסור (ט"ז, משנ"ב סק"ח. ולכאורה מדובר שקרוב לודאי הוא, שאל"כ הלא אינו פס"ר, וכמו נייעור הטבלה דלעיל).

ד. רב יהודה התיר לפתוח דלת כנגד המדורה. ופרשו דבריו ברוח מצויה, שאין בה בכדי להבעיר הגחלים, אבל ברוח שאינה מצויה – אסור. ואביי חלק ואסר בכל אופן והקפיד על המתיר – גזרה רוח מצויה אטו שאינה מצויה.

א. הלכך צריך ליוזר בדבר, כמו שנקט אביי שהוא אחרון. ודוקא כשהמדורה קרובה קצת לדלת (תוס'), אבל כשהיא רחוקה, וכן גרות הרחוקים מהדלת או מהחלון, מותר לפתוח אעפ"י שהרוח מנענעת את השלהבת (אור לציון ח"ב יח, כ. וע' גם בשש"כ יג, לג).
ב. אם אין שם רוח כלל – מותר (מגן אברהם; משנ"ב רעו סק"י).

דפים קב – קכא

קכא. א. הרי שהיה שם כתוב על בשרו – מה יעשה ברחיצה וטבילה? מה דין 'גרמא' במחיקת השם?
ב. האם טבילה בזמנה מצויה?

א. הרי שהיה שם כתוב לו על בשרו – לא ירחוץ ולא יסוך ולא יעמוד במקום הטינופת. נזדמנה לו טבילה מצויה – כורך עליו גמי ויורד וטובל. וטעם הדבר מפני שאסור לעמוד בפני השם ערום, אבל משום גרם מחיקה אין איסור, לפי שנאמר ואבדתם את שמם... לא תעשון כן לה' – עשיה אסורה, גרמא מותר. [ולא יהדק הגמי אלא כורכו ברפיון כדי שיכנסו המים. ואין לחוש להציצת הדיו, כי הדיו ושאר משקים לחים אינם חוצצים].

רבי יוסי מתיר לירד ולטבול לעולם ללא כריכת גמי ובלבד שלא ישפשף בידיו. ופרשו דבריו באופן שאין לו גמי מזומן וסובר רבי יוסי טבילה בזמנה מצויה, לכך מתיר להניח ידו על השם ולא לדחות הטבילה. ואילו חכמים אסורים שמא ישכח ויסיר את ידיו, אלא צריך לחזור אחר גמי אעפ"י שתיבטל טבילה בזמנה.
א. פסק הרמב"ם (יסודי התורה ו, ובכס"מ ולח"מ) כחכמים (אך יש מפרשים שפסק טבילה בזמנה מצויה, וכדלהלן).

ב. מבואר בגמרא שגרם מחיקה מותר בכגון זה, כאמור. יש אומרים שאין התר אלא לצורך מצויה כגון טבילה של מצויה שבכאן (עפ"י מאירי, וכן נקט הרדב"ו ובתשובת נוב"י ובחזו"א ועוד. ולפ"י הטעם ברישא שלא ירחוץ הוא מחשש מחיקה, דומיא דלא יסוך). ויש אוסרים מחיקה בגרמא ואינם מתירים אלא בשם שעל בשרו שהוא עומד לימחק במשך הזמן (ע' ספר חסידים תתקי; תשב"ץ ח"א ב). כתבו כמה פוסקים על פי דברי הרשב"א, שאם עושה פעולה הגורמת למחיקה ודאית – אין כאן התר של 'גרמא'. ואין הדבר מוסכם.

ג. בכתיבת שני יודי"ן, שכתבו הפוסקים לחוש למחיקתם אם לא במקום צורך גדול (ע' תה"ד קעא; רמ"א וש"ך י"ד רעו, י) – נראה שאין לחוש כלל בגרמא, אפילו כשאינו לצורך (עפ"י אגרות משה י"ד ח"ב קלט).

ד. אם מהדק הגמי – חוצץ מדרבנן, אבל מהתורה עלתה לו טבילה כדין מיעוטו המקפיד עליו (כ"מ בריטב"א, וכ"כ בחזו"א י"ד צד, ח). ויש מי שחידש שכל דבר הנתון על הגוף מתוך כוונה שהמים לא יבואו לשם – חוצץ מדין תורה אפילו במיעוטו (עפ"י צפנת פענח תנינא גט).

ב. בסוגיא אמרו שמחלוקת תנאים היא האם טבילה בזמנה מצויה אם לא; חכמים סוברים אינה מצויה בזמנה, ולכן מי שהיה שם כתוב על בשרו יחזור אחר גמי אף על פי שתידחה טבילתו. וכן היא דעת רבי יוסי ברבי